

Др Никола ШКЕРОВИЋ

ИЗ ОДНОСА ЦРНЕ ГОРЕ И РУСИЈЕ

— Војна конвенција из 1910 —

Краљ Никола је имао велике претензије за себе лично и за своју династију. Те претензије је потхрањивала слава црногорског оружја, погрешна национално-политичка линија посљедња два Обреновића на пријестолу Србије, условљено тим околностима, српско и словенско јавно мњење, његови лични пјеснички национални изливи, родбинске везе са руским и још неким владајућим дворовима и његова спретност. Под тим околностима краљ Никола је одлучно својатао за себе мјесто „Првог Србина“, заносећи се, у извјесним моментима политичких збивања, не само претензијом за мјесто крунисаног вође уједињеног Српства, већ и надама да види све југословенске земље под влашћу своје династије. Његов углед, и код Срба и код Словена уопште, био је, једно вријеме, неоспорно велики. Али је тај углед крајем 19 и почетком 20 вијека почео нагло да опада усљед апсолутистичког режима у Црној Гори и колебљиве спољнополитичке линије, нарочито послије догађаја у Београду 1903. Промјеном спољнополитичке линије Србије послије преврата 1903, краљ Никола је губио од угледа који је имао у Русији, а завођење демократског грађанског режима у Србији привукло је симпатије југословенског свијета — укључујући и Црну Гору — на страну Србије. И званична Русија и руско јавно мњење нескривено и одушевљено су поздравили београдски преврат. Књаз Никола је осјетио значај промјене спољнополитичког курса Србије и могуће последице, за себе и своје политичке комбинације, те промјене. Да би ублажио за њега штетно дјејство политичких промјена у Србији, књаз Никола је, у домену који је од његове воље зависио, извршио неколико крупних политичких потеза. Да би отупио притисак јавног мњења због апсолутистичког режима у Црној Гори, он је извршио неке реформе у својој одминистрацији 1902—3, а 1905 „даровао“ устав Црној Гори. Даривање устава био је само гест чојека који је још увијек вјеровоа у своју неограничену моћ и право поступања у управи Црном Гором једино по својој вољи. Народ је, међутим, примио и нелиберални, даровани устав као важан уступак његовим жељама и времену и покушао да га искористи за ублажавање притиска

неограничене моћи владара. Дошло је до неминовног сукоба између неискреног дародавца и народа. Наступила је једна оштра борба између круне и народних претставника. Низом политичких процеса застрашен је, али не и угушен, напредни народни покрет. Књаз Никола је у тој борби, иако побједник, врло много изгубио од свога угледа и у земљи и на страни. Он је то осјетио и покушао да губитке некако надокнади. У августу 1910 прогласио је Црну Гору за краљевину а себе за краља. Али му ни тај гест није донио користи. Српско и југословенско јавно мњење примило је проглас краљевине као акт сујете господара Црне Горе, некористан и штетан за рјешење српског и југословенског националног питања. Званична Русија објеручке је прихватила нови курс спољне политике Србије и своје тежиште за третирање и рјешавање српског и југословенског проблема нескривено пренијела са Цетиња у Београд. Односи званичне Русије и Црне горе осјетно су охладњели. Узроци за то лежали су, вјероватно, у колебљивој спољној политици краља Николе, у опадању утицаја краљевих кћери на руском двору и, коначно, у чињеници што се у Петрограду појавио и други, поред Црне Горе, претставник српског народа — Србија, односно, поред краља Николе, и краљ Петар. Краљ Никола се осјетио потиштеним на руском двору и, што је врло важно, код руских државника и дипломатских претставника. Разумљиво је да је краљ Никола тражио пут и начин како да поправи свој уздрмани положај у спољној политици, надајући се да ће тако поправити и свој положај у земљи. При таквим околностима краљ Никола, ионако уско повезан са царском Русијом, ријешио је да се још чвршће с њом повеже. То је учињено склапањем *Војне конвенције у новембру 1910*. Црна Гора је и до тада примала од Русије извјесну материјалну помоћ за војску у износу 331.000 р., те за одржавање неких школа и манастира. Али је та помоћ пружана без нарочито строгих писмених уговорних обавеза. Међутим, овога пута је краљ Никола нарушио свој општепознати негативан став према писменим обавезама политичког значаја. Војна руско-црногорска конвенција, коју је уиме Црне Горе потписао, 17 новембра 1910, црногорски министар војни Иво Буровић, а 2 децембра исте године уиме Русије руски министар војни Сухомлинов, риједак је, вјероватно јединствен, примјерак међудржавног уговора, који тако неприкривено и драстично свједочи о неравноправности између двије по снази неједнаке стране потписнице. Уговор је писан на руском језику и носи натпис: „*Совершенно секретно. Военное между Россиеи и Черногориеи соглашение.*“¹

Члан 1 „соглашения“ одређује: да је уговор закључен у сврху спреме и одржавања те спреме црногорске војске на савременој висини. За ту сврху руска влада се обавезује да „црно-

¹ ДМЦ — АО ф.за 1910.

горској восци даје помоћ у облику супсидије у готовом новцу и материјалима.“

Члан 2 уговора обавезује руску владу да о свом трошку шаље у Црну Гору војне инструкторе, а црногорска влада да не може позивати војне инструкторе из које друге државе.

Члан 3 прописује:

„Краљевска влада се обавезује, да на први позив његова императорског величанства све оружане снаге краљевине стави на расположење њ. и. величанству.

При томе њ. величанство краљ црногорски остаје, као и у мирно доба, врховни вођ своје војске.

Акција те војске ограничена је на предјеле Балканског Полуострва.“²

Члан 4 прописује обавезу црногорске владе да неодложно изради, у сагласности с руским војним агентом у Црној Гори, „план операције црногорске војске.“ Такав план се морао прегледати, опет у сагласности с руским војним агентом, сваке године, у циљу уношења у њ неопходних промјена.

Члан 5 одређује да, за све вријеме ратних операција, „при црногорској војсци се налази у својству начелника штаба с пуним правима и влашћу додијељеним тој дужности, руски штабни официр или генерал према избору и именовану руског цара.“³

Члан 6 прописује да је црногорска влада дужна да пружи пуну сарадњу руским официрима који би били изаслати ради прегледа родова војске, војних установа и завода у циљу непосредног опћења и темељите унутрашње везе између царске и краљевске црногорске војске.“

Члан 7 гласи: „Црногорска влада се обавезује да не предузима никаквих војних акција без претходног споразума с императорском владом, као и да не закључује војних уговора ни са којом другом државом без сагласности руског величанства“.⁴

Члан 8 дређује да се уговор, као и посебан акт приложен томе уговору, сматрају за тајне, и да никоме не могу бити саопштене без пристанка обију страна потписника.

² 3 чл. Королевское правительство обязуется предоставить по первому позыву его императорскому величеству все вооруженные силы Королевства в распоряжение е. и. величеству.

При том его Королевское величество король черногорский остается, как и в мирное время, верховным вождем своей армии. Действие последней ограничивается пределами Балканского Полуострова“.

³ ... „при Черногорской армии будет состоять в качестве начальника ее штаба, с полными правами и властью тио должности присвоенными. русский штаб-офицер или генерал по выбору и назначению его императорского величества“.

⁴ „Черногорское правительство обязуется не предпринимать никаких военных действий без претходного соглашения с императорским правительством (а также) не заключать военных соглашений ни с каким другим государством без соглашения его императорского величества.“

Члан 9 одређује да је уговор закључен на неодређено вријеме, и оставља право царској влади да независно од околности откаже давање субвенције, али под обавезом да о томе за двије године унапријед обавијести црногорску владу, с тим да за те двије године обострано извршују уговором примљене обавезе.

Члан 10 оставља право да се свака уговорна страна одрекне својих обавеза ако их друга уговорница не извршује.

Посебним актом, који чини саставни дио уговора, а пописан је од истих војних функционера Русије и Црне Горе, побројене су у члану 1 обавезе Русије у погледу снабдијевања црногорске војске. Према томе руска влада се обавезивала да црногорској војсци пружи у *новицу* годишњу субвенцију у границама до 600.000 рубаља, којом се замјењује дотадашња годишња помоћ од 331.000 рубаља, а у материјалу: 1,000.000 метака, 1,000.000 капсула, 3.000 килограма бездимног барута, 10.000 метара сивог сукна за шињеле, 21.000 м платна заштитне боје, 7.950 килограма бијеле коже за опанке, 5.000 танке коже. Ово је материјал потребан за баталионе који су се обучавали у касарни. Сем тога, Русија је примила обавезу да ће једновремено за период од 5 година излиферовати за црногорску војску 200.000 м штофа за одијела, потребан медицински материјал, одређене количине материјала за инжењерске трупе, телеграфске и телефонске апарате и други материјал. Према члану 3 тога акта Русија се обавезивала да ће црногорску војску снабдјети оружјем „чим то за неопходно призна императорски Генерал-штаб.“

Према одредби члана 4 овог акта, супсидија коју је Црна Гора примала није могла бити уношена у државни буџет Црне Горе, него се, у сагласности са руским војним агентом у Црној Гори, морао водити посебан тајни буџет. И тај буџет је, прије него га потпише црногорски краљ, „*морао бити предат императорском Генерал-штбу*“ ради прегледа с тачке гледишта: „*уколико одговара потребама ратне припреме црногорске војске*“

Члан 5 овог прилога војном уговору одређује: да се новчане суме супсидије упућују руском посланству на Цетињу, а ово их, преко руског војног агента, „*у висини стварних расхода, учинених према одредбама буџета, и овјерених од војног агента*“, предаје црногорској влади.

Одувијек се запажа да се понашање и дјелање претставника великих држава у саобраћају и дјелању са претставницима малих држава огромно разликују и очигледно, на први поглед, указују на неравноправност партнера. Дакако, та се неравноправност провлачи и кроз све евентуално, а нарочито по нужди слабијих, склопљене уговоре и споразуме. И тек цитирани војни уговор између Црне Горе и Русије пружа нам један, ваљда, од најдрастичнијих примјера неравноправности уговарача. По томе уговору, како је наведено, Црна Гора, односно црногорски суверен, потпуно преноси своја суверена права располагања својом армијом на једну страну државу, односно суверена те др-

жаве. Она се обавезала: да „на први позив“ стави своје оружане снаге на располагање своме саговорнику (чл. 3); да ратни план мора радити у сагласности са војним агентом свога партнера (чл. 4); да за начелника штаба своје армије за вријеме рата мора примити руског официра кога бира и именује руски император (чл. 5); да допусти инспекцију војске и војних установа од стране рускијих официра (чл. 6); да не предузима никаквих ратних операција, нити закључује војних уговора с којом другом државом без одобрења руског императора (чл. 7). Сем тога, *вријеме наоружања* црногорске војске *одређивао* је руски Генерал-штаб; буџет и исплата рачуна *потпуно зависи од руског војног агента*.

На потписивање уговора са тако тешким условима краља Николу је, очигледно, натјерала голема невоља. Његов углед, нарочито последице тешких потреса у земљи, био је знатно опао у очима српског, југословенског и словенског јавног мњења. Све чешиће је апострофиран као непоуздан национални патриота, а понекад и као издајник завјетне српске мисли; страх од престижа династије Карађорђевића све више га је мучио. Тражио је неку снажну подршку, која би му помогла да поврати окрњени углед и обезбиједи опстанак свој и своје династије. Ваљда се надао да ће ту подршку наћи у тако уској повезаности са Русијом. Русија је, у оним приликама и околностима, и била једина веза која му је могла помоћи у одржавању неког престижа.

Наде краља Николe нијесу се ни овог пута испуниле. Претставници руске владе у Црној Гори, и у другим балканским државама, безобзирно су користили премоћ коју им је пружала како Војна конвенција тако и снага Русије као велике силе. Краљ Никола је брзо осјетио тежину примљених обавеза. Навикнут да у току своје педесетогодишње владавине по својој вољи почиње, води и завршава политичке игре, он је још оних дана кад је склопио Војну конвенцију с Русијом осјетио да су му руке везане. Он је оних дана потпиривао и свестрано, па и војнички преко „добровољаца“ из пограничних баталиона, помагао малисорски устанак. Велики број Малисора, са породицама и стоком, склонили се у Црну Гору, и отуда су они који су били способни за борбу слободно прелазили у Турску и водили борбе с турском војском. Турска је протестовала против држања Црне Горе. Односи су се заоштравали и могло је сваки час доћи до оружаног сукоба између Црне Горе и Турске. Такав сукоб, у даном часу, није одговарао интересима Русије, пошто је могао узроковати ратне компликације, које Русија није жељела. Зато је руска влада енергично помагала захтјев Турске да Црна Гора врати све малисорске избјеглице и престане са потстицањем Малисора на борбу. Руски посланик на Цетињу затражио је, по наредби своје владе, да црногорска влада неодложно поврати у Турску малисорске избјеглице. Овај захтјев руска влада је пот-

кријепила пријетњом да ће у противном случају обуставити издавање војне субвенције.

Тим поводом краљ Никола је упутио једно интересантно и карактеристично писмо Арсењеву, руском посланику на црногорском двору. Писмо је израз огорчености, увријеђеног достојанства, збуњености и немоћи.⁵

„Не, Г. Министре“, пише краљ, „крв црногорска се не продаје, и запазите ово што ћу Вам рећи: Нека Русија прекине давати помоћ Црној Гори или не прекине, ова ће јој једнако остати вјерна и одана, јер чувства која је са њом везују и вјековна предања јесу најчвршће везе, везе расе, и вјере, а не везе новаца“ „Пријетећи нам укидањем субвенције Министар спољних послова повјеровоа је, може бити, да се обраћа људима који се могу купити. — Он се је преварио“, вели краљ. Он констатује да је „Помоћ нам потребна“, јер „сви живимо у овој земљи у тешким приликама“, „те нам не може бити свеједно да ли примамо или не примамо руску помоћ“ „Ја сам први који то признаје, али ја морам истакнути са истом искреношћу да нико нема право сумњати у моје намјере и у моје осјећаје наспрам Русије, нити се мени обраћати као да сам пристао носити гвожђа једнога роба“, протестује краљ Никола. „Ми смо сиромашни али слободни“, изјављује краљ даље, и „наша непоколебљива оданост Русији има за циљ нешто друго а не новац.“ У српци и болу црногорски краљ завршава своје писмо: „Куку ти Црна Горо, а куку и мени истоме ако смо дошли дотле да се купује рубљама наша стара вјерност и оданост Русији.“

Овај и овакви вапаји нијесу нимало измијенили стање ствари. Руски државници су устајали против свих акција које би могле проузроковати оружани сукоб на Балкану. А једна од таквих акција, по мишљењу руских дипломата, била је и акција краља Николе у Малесији. Али, упркос руском супротстављању, краљ Никола је покушавао на све стране да своју намјеру притиска на Турску у циљу успјешног извођења својих намјера у сусједним крајевима турског царства оствари. Он је покушао, прије свега, да ангажује Србију за заједничку ратну акцију против Турске. Овај покушај који је, како изгледа, у почетку с пажњом разматран, није успио. Миловановић, који је водио спољну политику Србије, одбио је понуду краља Николе. То је учињено, по свој прилици, и под притиском руског става, и по сопственој оцјени, да је изазивање ратних компликација на Балкану преурањено, и да снаге Србије и Црне Горе не би биле довољне за успјешно извођење такве акције, а дјелимично, вјероватно, и по томе што се није имало довољно повјерења у краља Николу. А овај је, са своје стране, покушао да се споразумије са Италијом, која је била у рату с Турском у Триполису, о преношењу ратних операција и на Балкан. Док су чињени ти

⁵ ДМЦ — АО ф. за 1910 (в. Записи, септ. 1940).

неуспјели покушаји, краљ Никола је зажелио да око 3000 регрута позове на вјежбе у Подгорици, у непосредној близини огњишта малисорског устанка. Али је и ту наишао на одлучно противљења руских претставника у Црној Гори. Руски војни аташе одлучно је одбио да сазив регрута у Подгорицу финансира из руске субвенције, иако је, и по његовом распореду, било предвиђено 48 дневних вјежби регрута. Одбијање је мотивисано и онако затегнутим односима Црне Горе и Турске, који би се позивом регрута сигурно погоршали. Дошло је до оштрог објашњења између краља Николе и руског војног агента. Агент, пуковник Потапов, изјавио је: да он без писменог одобрења руске владе неће одобрити исплату трошкова око сазива регрута. Краљ је огорчено реговао:

„Понављам вам да ви можете да питате или да не питате руску владу, али ће регрути бити у Подгорици, па нека и на мој рачун. Причекајте још мало, ја ћу наћи начина да будем независан од ваше субвенције“. „Нека продам половину државе, само да не тражим ваше паре“, огорчено је завршио краљ. Али он, дакако, није извршио своју пријетњу. Ствар око сазива регрута завршила се неким компромисом. Краљ је ограничио број регрута за сазив на 1200 и дао обавезу да логор за те регруте постави даље од Подгорице. На то је руски војни агент дао одобрење за исплату 400.000 мјесто пуне трећине од 500.000 перера годишње субвенције.⁶

Турска је и даље инсистирала на повратку малисорских избјеглица и престанку потстицања устанка од стране Црне Горе. Она је тражила и посредовање Русије код краља Николе да престане са помагањем устанка. Руски дипломатски претставници живо су пратили игру краља Николе и безобзирно захтијевали да Црна Гора преда Турској малисорске избјеглице, и поново пријетили обустављањем субвенције. Из депеше руског посланика на Цетињу Арсењева, од 13 јула 1911, види се да је опет дошло до једног оштрог објашњења с краљем, у вези са питањем црногорско-турских односа. Арсењев је пријетио. Краљ му је одговорио да субвенција ионако нередовно долази, „и да ће бити радостан ако се ослободи турског Руска Русије“, „да би био срећан да добије слободу у спољној политици, коју ограничава тачка 7 Војне конвенције“. Арсењев је и послје тога захтијевао да Црна Гора поступи по захтјеву Турске. И краљ је, и овога пута, поступио. Послије тога разговора и одласка Арсењева, он му је поручио „да неће правити сметње повратку избјеглица“.⁷

У страху од отвореног сукоба и евентуалних ратних компликација на Балкану, руска дипломатија будно прати дипло-

⁶ Международные отношения в эпоху империализма. — Документы из архивов царского и временного правительства 1878—1917. Серия вторая, том XVIII, 1900—1913, бр. 150.

⁷ Цитир. Документи, том XVIII, бр. 251.

матску игру краља Николе. Руско Министарство иностраних послова позвало је, 19 септембра 1911, свога дипломатског претставника на Цетињу да упозори краља Николу на тешке посљедице његових покушаја код италијанске владе да Италију приволи на преношење ратних операција против Турске и на Балкан, у циљу да то искористи за своје намјере против Турске. Краљу је требало рећи: да је Италија дала ријеч великим силама да сукоб неће проширити ван Триполиса, а балканске државе се обавезале „да не компликују стање по својој иницијативи и без нашег (тј. руског) знања, да ће свака акција Црне Горе остати изолована, изазвати оружани отпор Турске и мијешање Аустрије, чиме ће бити доведена у питање и сама самосталност Црне Горе.“ Руско министарство подвлачи своје очекивање „да ће краљ послушати наш (тј. руски) савјет и „уздржати се од сваког мијешања у италијанско-турски рат.“⁸

Догађаји су се развијали тако да краљ Никола мора послушати савјет Русије. Србија је одбила да у даном часу прихвати заједничку акцију против Турске, Италија је претрпјела пораз на ратишту у Триполису, Црна Гора је остајала усамљена према Турској. И краљ Никола је нашао за разумно да послуша савјет из Петрограда. Он се, приликом оглашавања примања руског савјета, у разговору како са руским, тако и са српским и бугарским посланицима, чудно нашалио. Позвавши к себи, појединачно, претставнике Русије, Србије и Бугарске, краљ Никола је, према извјештају руског претставника, изјавио: „да ће кроз недељу дана ићи са својим трупама у Санџак и да ће тада сви савјети Русије бити узалудни...“ Али је послје краће паузе умирио запрепашћене дипломате изјавом: да се само шалио... Сјутрадан је краљ отпутовао са Цетиња за Грахово и Никшић.⁹

Руска дипломатија му свакако није и надаље вјеровала. Најмање инциденте на црногорско-турској граници, а тих је било врло често, руски претставници, како на Цетињу тако и у Цариграду и Београду, оглашавали су код своје владе као смишљену акцију краља Николе да изазове сукоб са Турском и оптуживали званичну Црну Гору да „ствара опасност за мир“.¹⁰ Краљ Никола је са своје стране упозоравао на припреме Аустрије за посједање турског Новопазарског Санџака. И Турци су са своје стране потврђивали вијест о припремама Аустрије за упад у Санџак. Краљ Никола је тражио од Русије одређену изјаву у вези са аустриским припремама. Он је, крајем октобра 1911, поставио руском посланику на Цетињу Арсењеву отворено питање: „Спрема ли се Русија да спријечи Аустрију у заузимању Санџака?“ „Ако се спрема“, изјавио је краљ, „ја ћу на први знак Русије напасти Аустрију.“ Али, „Ако се Русија неће противити

⁸ Цит. Документи, том XVIII, бр. 508 од 19 IX.

⁹ Исто, бр. 626 од 1 X 1911.

¹⁰ Исто, бр. 685 од 8 X 1911.

анексији Санцака, онда морам да се споразумијем са Аустријом; ја нећу да сметам заузеће Санцака ако Аустрија дозволи Црној Гори да се територијално прошири на југ и југоисток у Албанији и Старој Србији...“ На увјеравање Арсењева да Русија „неће дозволити анексију Санцака од стране Аустрије“, краљ је одговорио: „Књаз Лобанов-Ростовски, кад је био посланик у Бечу, изјавио ми је да Русија неће дозволити анексију Босне и Херцеговине, али уствари је испало другачије“. Краљ се последије овога интересовао да ли је Арсењев доставио својој влади његове информације о гомилању аустриске војске на граници Санцака. Пошто је добио потврдан одговор, позвао га је поново к себи и дао му податке о новим контингентима аустриске војске допремљеним у Сарајево и даље. Том приликом је краљ саопштио Арсењеву разговор свога министра Греговића са аустриским министром ин. дјела из септембра 1911, о односима Црне Горе и Аустрије. Том приликом да је Ерентал рекао Греговићу: „Ако ће се Црна Гора држати Аустрије, онда ће ускоро добити значајно територијално повећање“ Арсењев напомиње у свом извјештају да краља „тако узрујаног, као тога дана, још није видио“... Краљ је очигледно играо своју стару игру на суревњивости између Русије и Аустрије на терену политичких претензија тих сила на Балканском Полуострву, у нади да из те суревњивости извуче какву корист за себе и Црну Гору. Од интереса је напоменути да је краљ Никола имао, у даном часу, неки усмени споразум с Аустријом о слободи акције у сјеверној Албанији и Старој Србији до укључиво Призрен, али под условом: да у Новопазарском Санцаку ништа не предузима. Кад се то зна, постаје јаснији позив краља Николе на Еренталова обећања из разговора са Греговићем^{11,11а}. Руска дипломатија све више сумњичи краља Николу због његове непоузданости према руској политици на Балкану. Руски амбасадор у Цариграду, Чариков, окреће пажњу своме министру (депеша од 29 нов. 1911) на могућност „да ће Црна Гора бити гурнута (од Аустрије) у рат са Турском, да би се странка мира у Бечу присилила на војну акцију са стране саме Аустрије“. Чариков поткрепљује своје гледиште околностима: што је на Цетиње доведен за министра иностраних послова „познати аустрофил Греговић“; што је Црна Гора поново покренула у Цариграду питање правца јадранске пруте, што је ћутке прешла преко питања регулисања Скадарског Језера, које је покренула Турска, и што је Црна Гора закључила зајам у Бечу од 3,200.000 круна.¹²

Црна Гора је, према руском страховању, требало да својим упадом у сјеверну Албанију даде повод Аустрији за окупацију Санцака. Бојазан од аустриске акције потрајала је током цијеле

¹¹ Исто, бр. 847 од 27 X.

^{11а} Греговић, црн. мин. и. д. из 1911, важио је као познати аустрофил. Чак је сумњичен као повјерљива личност аустрског Мин. ин. дјела.

¹² Исто, том. XIX, бр. 193, од 29 нов. 1911.

1911 и пренесена и у 1912 годину. Средином децембра 1911 краљ Никола је поново упозорио руског посланика на Цетињу да је из поузданог извора сазнао да се Аустрија спрема на упад у Санџак. Краљ Никола је отворено изјавио да ће он, ако до тога дође, са својим трупама окупирати сјеверну Албанију. Арсењев је увјеравао своју владу да само послуже једне одлучне изјаве царске владе: да неће дозволити окупацију Санџака од стране Аустрије, Русија може рачунати да ће црногорска влада водити своју спољну политику у сагласности с Русијом. Судићи по даљем току догађаја, руска влада није дала краљу Николи таква увјеравања, а он није придавао много значаја изјавама руског дипломатског претставника на Цетињу. Уосталом, Аустрија је одустала од упада у Санџак. Краљ је ипак осјећао тежину ограничења у вођењу спољне политике, коју му је наметнула Војна конвенција о којој је било ријечи. Он је зато предложио руској влади измјену тачке 7 конвенције, према којој није смио предузети никакву војну акцију без царава одобрења.

Руска влада није била вољна да тражење краља Николе прими. Њој је конвенирала баш таква крута обавеза која је онемогућавала слободу акције у спољној политици званичне Црне Горе. Руски министар војни Сухомлинов упозорио је писмено свога суверена, уочи доласка у Петроград 1912 црногорског краља, на ту околност, да би спријечио какво непромишљено царско обећање краљу Николи у погледу измјене у Војној конвенцији.

Руски дипломатски и војни претставници на Цетињу користили су и најбезначајније прилике и случајеве, који и нијесу имали никакве везе са спољном политиком, да би истакли турско царске руске владе над Црном Гором, не само у спољној политици него и у свакидашњим унутрашњим друштвеним радњама и манифестацијама.

Понекад су те интервенције у корист одржавања руског престижа и неповредивости осјетљивости царско-руских претставника ишле до смијешног. Примјера ради наводимо овај случај.

1911 пунило се 50 година од смрти познатог украјинског пјесника Тараса Шевченка, који је прорицао: „Устаће Украјина, засјаће сунце правде и к њему ће се узнијети молитва слободне дјеце ропских отаца“ Шевченко је велики пјесник снажне, скоро недостижне мисаоне лирике, широкогруд родољуб и национално-револуционарни пророк. Плодове свога генија платио је Шевченко прогонима од царске полиције и десетогодишњом сибирском робијом. Украјина и напредно руско друштво хтјели су да прославе педесетогодишњицу од његове смрти. Званична Русија је то забранила, упркос протестима многих друштвених организација и највиших научних форума, као што је била Академија наука у Петрограду. „Дан“, цетињски лист за науку и књижевност, само је то констатовао

у једној биљешци.¹³ И полетјели су протести. Код краља је уложио протест руски посланик и руски војни агент. А краљ је позвао на одговорност најприје свога министра просвјете, јер је био препоручио „Дан“ школским књижницама, а затим и оба уредника листа! Јер су, и поред забране у Русији прославе Шевченкове годишњице од руске полиције, ипак пустили у свој лист биљешку о великом пјеснику Шевченку!¹⁴

Покровитељство и помоћ царске Русије нијесу свагда били угодна и добродошла ствар. Осјећао је то и краљ Никола. А ипак није кидао с Русијом. Није кидао ни онда кад је Русија 1912 обуставила издавање војне субвенције, правдајући то чињеницом да је Црна Гора, не питајући царску владу, склопила уговор са балканским државама и објавила рат Турској! Црна Гора је нарушила обавезе из чл. 7 Војне конвенције, и царска влада, иако је недвосмислено помагала акцију балканских држава, па и Црне Горе, против Турске, користила је ту формалност и задржала је исплату субвенције. (Обустава је трајала до почетка 1914). Оба партнера су имала оправдање: Црна Гора, јер по својој националној дужности није могла изостати из ослободилачког рата, а Русија, јер је њен мали партнер повриједио међусобни уговор.

Везе између царске Русије и краља Николе нијесу прекидане, али ни право повјерење никад више није успостављено. Неповјерење званичне Русије према краљу Николи ишло је дотле да је, према обавјештењу аустриског посланика на Цетињу своме министру, од 17 XI 1913, руски отправник послова на Цетињу Обнорски открио аустриском колеги свој план о протјеривању краља Николе и његове породице из Црне Горе и довођењу за краља војводе Божа Петровића, односно његове линије Петровић-Његош.¹⁵

¹³ Дан, лист за науку и књижевност, г. I, св. 1 и 2, 1911, с. 127.

¹⁴ Краљ Никола није строго узимао руски протест, бар уколико се тичао уредника „Дана“ Отпустио их је, последице подужег разговора о књижевним и издавачким питањима, с ријечима: „Немојте да ме завађате с Русима. Русија нам је потребна“.

¹⁵ Ö — Ung. Aussenpolitik, k. VII, с. 528.